

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ

У статті розглянуто та проаналізовано основні етапи становлення та розвитку етики. Визначено різні підходи до трактування означеної педагогічної категорії. Описано структуру етики шляхом виокремлення її змістових блоків. Подана загальна характеристика деяких видів професійної етики та її представлення в різних аспектах людської діяльності. Окреслено подальші напрями вдосконалення професійної етики фахівця.

Інтегрування України у світові економічні процеси зумовлює необхідність формування нового покоління спеціалістів, здатних дотримуватися вимог професійного етикету, що є загальноприйнятим у цивілізованому світі. Етикет – дуже вагома й важлива частина загальнолюдської культури і моралі, що створювалася протягом багатьох століть життя всіма народами відповідно до їх уявлень про добро, справедливість, людяність – у галузі моральної культури; про красу, порядок, благоустрій, побутову доцільність – у галузі матеріальної культури.

Як зазначено в законі України "Про освіту", "Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті", значення професійної етики в регулюванні різних видів трудової діяльності пов'язано з прагненням постійно вдосконалювати норми поведінки відповідно до суспільних відносин, що постійно змінюються. Тому важливою складовою підготовки сучасного фахівця стає знання нормативної та професійної етики, адже розвинені вміння міжособистісного спілкування, ведення діалогу, переговорів, тактовність, етикет є складовими професійної компетентності та умовою формування інтелектуального та культурного потенціалу держави. Виокремлення історично зумовлених особливостей становлення професійної етики є метою даної статті.

Найбільш відомими дослідниками проблем етики в історії людства були Платон, Аристотель, Сенека, Марк Аврелій, Августин Блаженний, Б. Спіноза, І. Кант, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Швейцер. Етикою займалися всі великі вітчизняні мислителі: св. Тихон Задонський, св. Феофан Затворник, В. С. Соловйов, Н. А. Бердяєв.

Значну увагу етиці особистості приділяли вітчизняні мислителі (Іларіон, Володимир Мономах, Святослав), відомі українські просвітники і педагоги Х. Алчевська, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, О. Духнович, М. Костомаров, А. Макаренко, І. Огієнко, М. Пирогов, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський та інші.

Проблема формування професійної етики сучасного фахівця розглядалася науковцями у різних аспектах, а саме: філософському (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк та ін.); психологічному (Л. Виготський, І. Кон, Г. Костюк, О. Леонт'єв, В. Моляко та ін.); аксіологічному (Г. Васянович, В. Писаренко, І. Писаренко, І. Синиця, В. Чернокозова, І. Чернокозов та ін.).

Шляхи та способи формування професійної етики представлені у дослідженнях сучасних вітчизняних науковців (І. Бех, Л. Кондрашова, В. Семиченко, Л. Хоружа), які наголошують на необхідності здійснення особистісно-орієнтованого підходу, врахування ролі емоційних переживань, діалогічного спілкування.

Етика як наука виникла і розвивалася в межах філософії і розглядалась як практична філософія, або моральна філософія. Але дослідження проблеми етики в історії соціально-педагогічної думки довело, що суспільна свідомість та етичні відносини формувалися на основі своєрідної ідеї справедливості ще в процесі обміну первісними людьми результатами своєї праці, що свідчить про зародження етичних відносин з появою людини мислячої.

Родоначальник давньокитайської філософії Конфуцій зазначаючи, що люди будуть жити щасливо за умови дотримання принципів гуманності, взаємності, людинолюбства та людяності, знання золотої середини, побудував свою етику конфуціанства на перемозі добра над злом [1].

Важливе місце питання етики посідають у творах античного мислителя Гесіода, який закликає дотримуватись міри в усьому, висловлює думки про створення етичних взаємин між людьми. Мету формування морально-етичних якостей особистості давньогрецький філософ Демокріт вбачав у досягненні добродійності, у здатності до сорому. Зауважував, що щастя не в багатстві, а в правдивості, оскільки щасливими людей роблять правдивість та мудрість [2].

Вищим проявом моральності давньогрецький філософ Сократ вважав добродійність, сутність якої вбачав у знаннях. Він зауважував, що достатньо людині оволодіти поняттями про добро та благо і вона стане етичною особистістю, оскільки незнання і є проявом зла. Звичайно він переоцінив роль знань у формуванні морально-етичних якостей, оскільки людина може розрізняти добро і зло, але незважаючи на це припускати аморальних вчинків [3].

У розробленні етики та моралі значне місце посідає давньогрецький філософ Платон та його діалоги "Хармід" (про розсудливість), "Сфтифрон" (про благочестя), "Протагор" (про добродійність). Основним ученням Платона виступає ідея блага, яке задовольняє всі вимоги високої добродійності. Він стверджував, що всій живій природі властиві етика та мораль [4].

Аналіз таких творів давньогрецького філософа Аристотеля, як "Нікомахова етика", "Свдмова етика", "Велика етика", "Про душу" показує, що автор вірив в особливі можливості людини під час її морально-етичного становлення. Він стверджував, якщо в досягненні високого етичного рівня особистості важливе місце відводити знанням, навчанню прекрасного, виробленню необхідних відповідних звичок, то результатом буде вираження морально-етичних якостей особистості як надбання душі [3].

Становлення етики античного періоду відбувалося також завдяки філософським творам Упанішади (Індія, XIII-X ст. до н. е.), які пропагують чесність, правдивість, співчуття та інші позитивні морально-етичні норми [4]. Огляд античних учень про етику та мораль свідчить про великий інтерес діячів того часу до суспільного буття, побудованого на засадах узгодження особистісних інтересів з інтересами суспільства.

Значний внесок у процес формування етичної особистості здійснювали й діячі епохи Відродження різних країн. Відомий італійський філософ-гуманіст Вікторіо де Фельтре, французький письменник Франсуа Рабле, англійський педагог і мислитель Томас Мор розглядали та описували процеси формування етичних якостей особистості. Видатний французький мислитель Мішель Монтень вбачав вирішення цієї проблеми через кропітку профілактичну роботу, що ґрунтується на принципах заперечення насилля і примусу [5].

Важливе значення у формуванні етики мала філософсько-педагогічна думка в період переходу до капіталізму. Саме в цей час розгортається теоретична і практична діяльність чеського педагога Яна Коменського, англійського філософа Джона Локка, французьких мислителів Жан-Жака Руссо та Дені Дідро, швейцарського педагога Генріха Песталоцці, які наголошували на тому, що формування морально-етичних якостей особистості – явище неприродне, але воно об'єктивне та спирається на природу людини й історію її розвитку, виховання, освіти [5].

Отже, в історії суспільної думки проблемі етики завжди відводилося провідне місце, нею пронизані всі сфери життя людини, оскільки її метою є раціональне обґрунтування моралі та виявлення її природи, сутності, місця та значення в розвитку людини і суспільства. На засадах етики ґрунтуються соціально-суспільні, дружні відносини, базується спілкування в різних групах чи об'єднаннях за інтересами. Вплив етики відчувається й при виборі поведінки працівника в його професійній діяльності. Відтак, завдання етики полягає в адаптації людини протягом її життя до швидких і кардинальних змін цивілізації, що виражається у трьох напрямках: звільнити свідомість від зайвих пережитків і непотрібних обмежень; виокремити, обґрунтувати й закріпити моральні цінності, які необхідні для нормального існування й розвитку людства; створити шляхи впровадження в життя вищезазначених цінностей.

Слово "етика" виникло в Давній Греції і в різні часи мало різні значення. Спочатку воно означало місце перебування, спільне житло, потім – звичай, темперамент, характер, стиль мислення. Пізніше етику почали розглядати як науку, що вивчає мораль, досліджує закономірності та принципи її виникнення, розвитку та функціонування, роль і призначення у житті окремої особистості та суспільства. З сучасних позицій етику визначають як науку про мораль і використання моральних оцінок у поведінці людини; використання моральних оцінок та розвитку моральної свідомості; форму суспільної свідомості та вид суспільних відносин, спрямованих на ствердження самоцінності окремої особистості, рівності всіх людей [2: 268]. Предметом вивчення етики є мораль, яка регулює поведінку людини в усіх сферах її суспільного життя. Складовими моралі є моральна діяльність (вчинки, поведінка людини), моральні стосунки, моральна свідомість [2: 416].

Структура етики включає шість змістовних блоків. Емпірична етика (описова) описує, констатує та аналізує звичаї, моральні чесноти представників різних народів і народностей, соціальних груп і прошарків, різних спільнот, які складають моральні стосунки в суспільстві на різних етапах його розвитку. Загальна теорія моралі (або філософські проблеми етики), досліджує походження моралі, її сутність, структуру, специфіку, співвідношення моральної необхідності, свободи і відповідальності, моральні аспекти сенсу життя. Нормативна етика є зведенням вимог, приписів суспільства та стереотипів поведінки особистості, її моральних якостей, які відповідають суспільним моральним нормам. Теорія морального виховання, або педагогічна етика, забезпечує засвоєння індивідами встановлених моральних зразків поведінки. Історія етичної думки, демонструє, як утворюється коло етичних проблем, як змінювались способи постановки проблем, підходи до їх вирішення, як поглиблювалося розуміння природи моралі, її призначення і функції в житті суспільства, а також закономірностей її розвитку та функціонування. Професійна етика покликана описати й обґрунтувати особливості моралі різних професійних груп, виходячи зі специфіки їхньої діяльності.

З появою класифікації праці та утворенням певних професійних груп виникають відносини, зумовлені особливостями кожної із професій. Такі відносини регламентовані поєднанням суспільних й особистісних інтересів із професійними інтересами, а також професійною культурою. Працівники, об'єднані трудовими функціями чи обов'язками, підтримують професійну солідарність, зберігають установлені відносини в середині групи колег, дотримуються вироблених традицій. Кожна така діяльність, окрім застосування професійних знань, умінь і навичок, вимагає від працівника виявлення його особистісних якостей, знань, умінь, дотримання норм етики, які будуть характеризувати його компетентність.

Вибір шляхів професійної самореалізації із дотриманням етичних та моральних принципів становлять одну із значущих складових професійної діяльності, що й зумовлює виникнення терміну "*професійна етика*", під якою в загальному розуміють кодекси поведінки, що забезпечують моральний характер тих взаємин між людьми, що впливають із їх професійної діяльності. Професійну етику трактують ще й як сукупність правил поведінки певної групи, яка забезпечує моральний характер взаємовідносин, що обумовлюються професійною діяльністю.

Це також галузь науки, яка вивчає специфіку проявів моралі в різних видах діяльності. Професійна етика вивчає специфічні, професійно-етичні норми, стосунки, а також принципи і заповіді суспільної моралі, що адаптовані до особливостей професійної діяльності. Також вона регулює поведінку працівників при виконанні ними функціональних обов'язків. Її особливістю є тісний зв'язок із діяльністю членів конкретної групи й нерозривна єдність із загальною теорією моралі. Кожному роду людської діяльності (наукової, педагогічної, художньої) відповідають визначені види професійної етики [6].

Отже, виникнення професійної етики пов'язано з поділом суспільної праці та виникненням різноманітних професій. Її метою є з'ясування рівня володіння етичними нормами, засадами, правилами працівником, які стають його особистісним утворенням, та ступінь їх використання у професійній діяльності. У таких професійно-етичних відносинах простежуються зв'язок суспільних інтересів з інтересами, спрямованістю та покликанням окремої особистості.

Створення перших професійно-етичних кодексів відноситься до періоду ремісничого поділу праці в умовах становлення середньовічних цехів у XI-XII ст. Саме тоді вперше констатують наявність у цехових статутах ряду моральних вимог стосовно професії, характеру праці, співучасникам по праці. Однак ряд професій, що мають життєво важливе значення для всіх членів суспільства, а разом із тим, такі професійно-етичні кодекси, як "Клятва Гіппократа", моральні встановлення жерців, що виконували судові функції, відомі набагато раніше.

Професійна етика, що виникла як прояв повсякденної моральної свідомості, в подальшому розвивалася на основі узагальненої практики поведінки представників кожної професійної групи. Повсякденний досвід, необхідність у регулюванні взаємин людей тієї чи іншої професії приводили до усвідомлення та оформлення визначених вимог професійної етики. Ці узагальнені містилися як у писаних так і в неписаних кодексах поведінки, а також і у формі теоретичних висновків, що свідчить про перехід від повсякденної до теоретичної свідомості у сфері професійної моралі. Норми професійної моралі не відразу стають загальноновизнаними, велику роль у становленні та засвоєнні норм професійної етики грала суспільна думка.

Кожному роду людської діяльності (наукової, педагогічної, художньої тощо) відповідають визначені *види професійної етики* – це ті специфічні особливості професійної діяльності, що спрямовані безпосередньо на людину в тих чи інших умовах її життя та діяльності в суспільстві.

Основними видами професійної етики є: лікарська етика, педагогічна етика, етика вченого, актора, художника, підприємця, інженера тощо. Кожен вид професійної етики визначається своєрідністю професійної діяльності, має свої специфічні вимоги в області моралі. Так, наприклад, етика вченого припускає в першу чергу такі моральні якості, як наукову сумлінність, особисту чесність, і звичайно ж патріотизм. Судова етика вимагає чесності, справедливості, відвертості, гуманізму, підпорядкованості закону. Професійна етика в умовах військової служби вимагає чіткого виконання службового обов'язку, мужності, дисциплінованості, відданості Батьківщини.

Взаємозв'язок професійної етики і суспільної свідомості існує й у формі традицій. Різні види професійної етики мають свої традиції, що свідчить про наявність наступності основних етичних норм, які вироблені представниками тієї чи іншої професії протягом століть. Для кожної професії особливого значення набувають ті чи інші професійні моральні норми. Професійні моральні норми – це правила, зразки, порядок внутрішньої саморегуляції особистості на основі етичних ідеалів. Можна говорити про "етику вченого" або "медичну етику", маючи на увазі певні принципи поведінки вченого, лікаря або засуджувати ті або інші вчинки за "неетичність".

Вивчення видів професійної етики вказує на багатогранність моральних відносин, оскільки для кожної професії особливого значення набувають ті чи інші специфічні моральні норми, під якими розуміють певні правила, зразки, порядок внутрішньої саморегуляції особистості на основі етичних

ідеалів. Етична характеристика працівника не може обмежуватися широкими соціальними позиціями, а за необхідності, має поширюватися на суто професійні властивості, розглядатися завжди під кутом зору стосунків, що формуються в рамках даної професії. Професійна етика суспільства не може представляти абсолютну істину в поведінці людей, тому нові розробки повинні спиратися на моральний запас, створений попередніми поколіннями.

Практична діяльність людей не завжди відповідає нормам професійної етики, що викликано складністю й протиріччями у світі, тому одна з важливих задач визначеної науки полягає у вивченні стану моральної свідомості суспільства загалом, з'ясування ціннісних орієнтацій мотиваційної сфери особистості, ціннісних орієнтацій, моральної вихованості, характеру колективних взаємин. *Формування професійної етики особистості* – цілеспрямований процес вироблення професійно-етичних якостей особистості, метою якого є всебічно розвинена особистість, яка володіє не лише професійними вміннями, знаннями та навичками, але й дотримується етичних норм обраної професії.

У даний час зростає значення професійної етики в регулюванні різних видів трудової діяльності, що пов'язано з прагненням постійно вдосконалювати професійні норми відповідно до суспільних відносин, які постійно змінюються. Таким чином, важливим завданням етики є підняття рівня морально-професійної підготовки сучасного фахівця, озброєння його знаннями, користуючись якими, можуть бути більш ефективно вирішені протиріччя в його практичній діяльності, що є складовою його професійної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Болдова А. А. // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наук. праць. – Вип. XLII / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ : СДПУ, 2008. – С. 19–24.
2. Енциклопедія освіти : [гол. ред. В. Г. Кремень] / Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Иванов В. Г. История этики Древнего мира / В. Г. Иванов. – СПб. : Издательство "Лань", 1997. – 256 с.
4. Жураковский Г. Е. Очерки по истории античной педагогики / Г. Е. Жураковский. – М., 1963. – 173 с.
5. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / А. И. Пискунов : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. – М. : Просвещение, 1981. – 287 с.
6. Кузин Ф. А. Делайте бизнес красиво: Этические и социально-психологические основы бизнеса. – М. : Дело, 1995. – 150 с.

Матеріал надійшов до редакції 08.12. 2009 р.

Вербовский Д. С. Некоторые аспекты становления профессиональной этики.

В статье рассмотрены и проанализированы основные этапы становления и развития этики. Определены разные подходы к трактовке указанной педагогической категории. Описана структура этики путём выделения её смысловых блоков. Дано определение некоторым видам профессиональной этики и их реализации в разных аспектах человеческой деятельности. Очерчены последующие направления усовершенствования профессиональной этики специалиста.

Verbivsky D. S. Some Aspects of the Professional Ethics Formation.

The main stages in the formation and development of professional ethics are examined and analyzed in this article. Different approaches to the interpretation of the determined pedagogical category have been defined. The structure of ethics is defined by extracting its content units. The general characteristics of some prospects of professional ethics and their presentation in different aspects of human activity are presented. The further tendencies of improving the professional ethics of specialists are traced.